

Influenzapandemien Den Spanske Syge i Ribe Amt

Af Mikkel Kirkedahl Nielsen

Mens Første Verdenskrig rasede, og millioner faldt på slagmarkerne, blev verden ramt af en omfattende influenzapandemi, der kostede mange ofre. Det neutrale Danmark formåede at holde sig uden for krigshandlingerne, men undslap ikke sygdommens hærgen. Fortællingerne om Den Spanske Syge i Danmark er blevet fortalt i store linjer i flere bøger, ofte med storbyen København som naturligt omdrejningspunkt, så denne artikel vil i stedet berette om de lokale forhold rundt om i Ribe Amt.¹ Fortællingerne i artiklen bygger på avisernes efterretninger, sundhedsmyndighedernes statistikker, medicinalindberetningerne og forskellige arkivalier fra datidens sundhedsinstitutioner som sygehuse og hospitaler. Selvom sygdommen ramte i flere bølger, er året 1918 omdrejningspunkt for fortællingen. Begivenhederne for mere end hundrede år siden er aktualiseret, fordi verden atter er blevet ramt af en smitsom influenzapandemi, der har haft store konsekvenser for mennesker over hele kloden. Den Spanske Syge her på egnen er tidligere beskrevet sporadisk set gennem historiske briller. I Ølgod Museums 1988-årbog findes f.eks. en lille artikel med omtaler fra aviserne. Her kan man læse dette citat: *Nu 70 år efter kan det være vanskeligt at forestille sig, hvordan folk her på egnen har reageret overfor sygdommen, men*

*hvordan ville vi i vor tid reagere, hvis f.eks. skolerne måtte lukke to en halv måned på grund af en epidemi, som nutidens læger ikke havde medikamenter til at bekæmpe?*² I skrivende stund virker det ovenstående citat slet ikke så fremmed. I godt et år har landet nu været ramt af den COVID-19-virus, som indtog Europa i begyndelsen af 2020. Flere gange har større eller mindre dele af samfund rundt om i verden været lukket ned i perioder, ligesom forsamlingsfriheden har været indskrænket, og vi har måttet vænne os til at omgås hinanden meget anderledes end hidtil.

”Den Spanske Syge”

1918-Influenzaen fik navnet ”Den Spanske Syge”, fordi Spanien var neutralt under Første Verdenskrig, og derfor fortsat havde pressefrihed i modsætning til de krigsførende lande, hvor censuren herskede. Derfor var det gennem spanske aviser, at offentligheden fik kendskab til sygdommen. Ribe Stifts-Tidende rapporterede 10. juni 1918 fra Madrid, at der var tale om *en influenzaliggende Sygdom af relativ godartet Karakter, men med særdeles stor Udbredelse*³, og knap en måned senere fortalte avisen om, hvordan sygen havde spredt sig til Tyskland, Schweiz, Holland og Norge, og nu også var konstateret i København.⁴ Selvom navnet kan få én

Amerikanske soldater indlagt på nødhospitalet i Camp Funston, Kansas, USA under Influenza-pandemien, 1918.

Foto: National Museum of Health and Medicine.

til at tro, at sygdommen stammer fra Spanien, findes de først kendte tilfælde blandt rekrutter i en amerikansk soldaterlejr i Kansas, og herfra blev den smitsomme og dødbringende influenza fragtet til Europa med amerikanske troppetransporter. Her spredte den sig gennem Første Verdenskrig til hele verden på mindre end seks måneder.⁵ Den Spanske Syge hærgede i tre bølger fra 1918 til 1920.

Som tilfældet har været med den aktuelle pandemi, var kommunikationen omkring datidens sygdom noget broget og ofte iblandet støj i form af usikkerhed og rygter. I 1918 beskrev Statens Serum-instituts afdelingsforstander Oluf Thomsen de første efterretninger om den nye sygdom i de europæiske lande: *Snart hed det sig, at Folk i Mængde blev syge og faldt om paa Gaden, i Forretninger og de offentlige Kontorer, og at mange*

kort efter døde, snart gik Beretningerne ud paa, at det drejede sig om en let, i det store og hele ufarlig Infektion. Til den Mystik, der hvilede over Sygdommen, føjede Krigen sin særlige Farve. Giftige Gasarter drev som tunge Skyer hen over Avisreferaterne, og Beretninger om de mange ubegravede Lig overalt paa Slagmarkerne bidrog til at sætte Fantasien i Bevægelse og skabte en frugtbar Jordbund for allehaande Gisninger om Sygdommens sande Natur.⁶

Da Ribe Stifts-Tidende talte med den københavnske stadslæge Ulrich i begyndelsen af juli måned 1918, så denne læge lyst på

Den spanske Syge.

—:—

**100.000 angrebne — 700 døde
i 10 Dage.**

Madrid, 3. Juni.

Den udbredte Sygdom har nu i Madrid krævet 100.000 Ofre, og Tallet stiger stadig. Sygdommen har nået de fleste Provins hovedstæder og Marokko, hvor den her angrebet den spanske Garnison. Saa hurtigt er den trængt frem og især i tæt befolkede Egne, at de offentlige Virksomheder er bleven alvorligt forstyrrede.

I Lørdags døde 111 og ialt er der i de sidste 10 Dage død over 700. Praktisk talt er alle Sygdomstilfælde med dødelig Udgang, dels som Følge af Komplikationer. De, som her normalt Helbred og som er angrebet af Sygdommen, kommer sig igen i Løbet af 4—5 Dage.

Danske aviser kunne bringe ildevarslende nyheder om sygdommen i Spanien i sommeren 1918.

Ribe Stifts-Tidende, d. 3. juni 1918.

Den spanske Syge.
En Mængde Tilfælde i den sidste Uge. — Et meget alvorligt Tilfælde.

Den spanske Syge synes at gribe mere og mere om sig. Særlig i den sidste Uge har den bredt sig foruroligende. Indtil Søndag den 21. var der saaledes kun anmeldt 19 Tilfælde i Byen og 6 i Landdistrikterne. Ingen af de angrebne har dog været farligt syge.

— Hvormange Tilfælde der har været indtil nu, kan jeg ikke sige — meddeler den konstituerede Distriktslæge, Valdm. Nielsen. Den sidste Ugeberetning er endnu ikke indløbet fra de enkelte Læger. Det er øjensynligt, at Sygdommen er taget stærkt til siden den sidste Ugeberetning, der gik til 28. ds. Alle Tilfældene har dog været af en ret mild Art. Det synes, som om Sygdommen er bleven indført her med de tilrejsende.

Dr. Darum, der vist hidtil har haft de fleste Spansk-Syge-Patienter, udtaler sig i samme Retning:

— De fleste af Tilfældene har været lette. Og naar bare Patienterne vil gaa i Seng, er der i Reglen ingen Fare. Jeg har haft ca. 50 Tilfælde indtil nu, der alle er forløbet gunstigt, og efter en Uges Forløb har de angrebne været næsten helbredte. I Torsdags havde jeg dog et Tilfælde af en meget alvorlig Art, idet der stoder Lungbetændelse til, og Erfaringen har jo vist, at det er i dette at Faren ligger. Alena har den spanske Syge jo vist sig temmelig farefri. Vedkommende Patient blev straks indlagt paa St. Josephs Hospital. Den syge har et sundt Hjerte, saa der er det bedste Haab.

Selvom sommerbølgen medførte markante stigninger i smitten i Esbjerg, forsøgte lægerne dog at berolige og mane til besindighed.

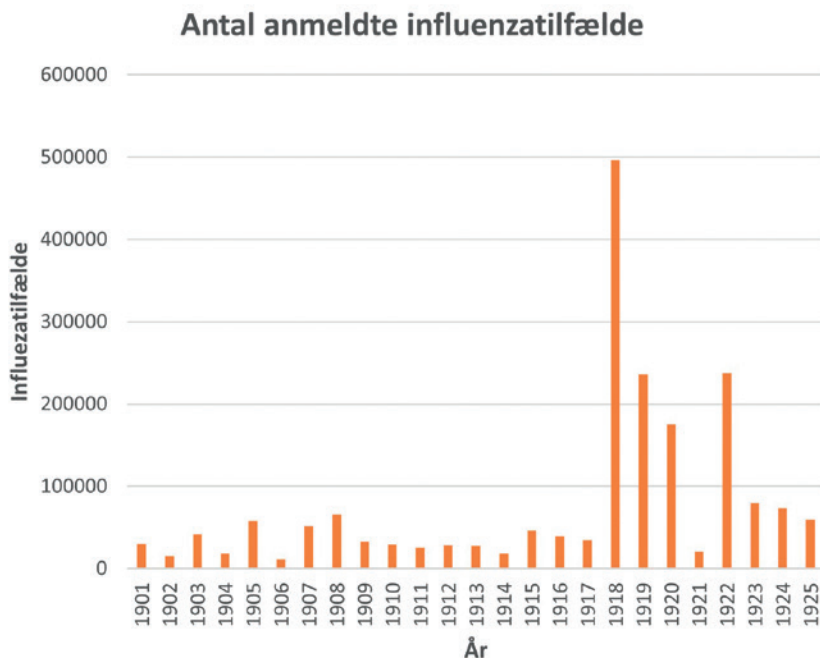
Vestkysten. Esbjerg Avis, d. 27. juli 1918.

situationen. Han forklarede, at danskerne var i en heldig position, fordi de i modsætning til de krigsførende lande samt Norge og Sverige ikke manglede fødevarer og derfor generelt ikke var underernærede og havde en god modstandskraft. Ud over, at sygdommen var smitsom og ubehagelig, mente lægen dog ikke, at den var særligt farlig, og mente heller ikke, at hospitalerne ville blive overbelagte.⁷

Pandemien rammer Danmark – og Ribe Amt

Trods læge Ulrichs optimisme, skulle sygdommen dog senere vise sig at blive en farlig udfordring for både befolkning og hospitaler. Af de årlige landsdækkende medicinalberetninger ses det tydeligt, at influenza-

epidemien kom som en ubehagelig overraskelse med en styrke, der ikke var set i mange år. I medicinalberetningen for året forinden, 1917, får sygdommen influenza ikke særligt meget plads, og skrives ikke blandt årets nævneværdige begivenheder. Knap 35.000 danskere blev registreret med influenza dette år, heriblandt 723 indbyggere i Ribe Amtslægekreds (299 i byerne og 424 på landet). Fire af disse personer døde.⁸ To i Esbjerg og to i Ribe.⁹ Men dette tal skulle desværre vise sig at blive højere året efter. Ser man på antallet af anmeldte influenzatilfælde i 1900-tallets første 25 år, kan man se, at året 1918 med Den Spanske Syge-varianten skiller sig markant ud. En

*Antal anmeldte
influenzatilfælde.
Kilde: Statistiske
Undersøgelser Nr. 19,
Befolkningsudvikling
og sundhedsforhold
1901-60, s. 163.*

del af det efterfølgende år, 1919, er præget af samme influenzabølge, og det ses også, at antallet af anmeldte influenzatilfælde i forbindelse med de årlige varianter også lå ret højt i 1920 og 1922.

I 1918 oplevede Danmark den største sygelighed nogensinde registreret, og influenzapandemien beskrives som den mest dødelige siden pesten. Det anslås, at Den Spanske Syge kostede mere end 25 millioner menneskeliv i årene 1918-1919.¹⁰ I Danmark holdt sygdommen sit indtog i København i juli måned, og herfra bredte den sig ud i resten af landet. Sygeplejersken Mathilde Nielsen plejede syge soldater på Sølvgade Kaserne, hvor hun blev smittet og døde kort tid senere som det første danske dødsoffer. De næste to måneder aftog sygdommen imidlertid i en grad, så fagkundskaben gjorde sig klar til at erklære faren ovre. Men i oktober måned kom den tilbage med en uset kraft og styrke og kostede mange unge mænd og kvinder livet, mens ældre personer over 65 kun i ringere grad blev angrebet.¹¹ Knap en halv million sygdomstilfælde blev registreret på landsplan, og Ribe Amtslægekreds talte 17.469 tilfælde (6402 i byerne, 11.067 på landet).¹² Dette tal står i skærende kontrast til det foregående års 723 tilfælde.¹³ I kredsens byer blev der registreret 103 dødsfald (28 i Ribe, 53 i Esbjerg, 22 i Varde).¹⁴ I 1919 hærgede influenzaen især i årets fire første måneder i form af Den Spanske Syge-varianten. I Ribe Amtslægekreds blev der dette år registreret samlet 6470 tilfælde (1347 i byerne og 5123 på landet). Sygdomskvotienterne (syge pr. 1000 indbyggere) i både by og på land lå et stykke under landsgennemsnittet.¹⁵ I 1919

mistede 16 personer i Ribe Amtslægekreds' byer livet til influenzaen. En person døde i Ribe, 12 i Esbjerg og tre i Varde. Der var ikke registreret dødstal for influenzaens hærgen på landet.¹⁶ Tallene bærer i det hele taget præg af vanskelighederne ved at indsamle data og også ved selve opfattelsen af sygdommen. Dertil kommer, at der også har været dødsfald forårsaget af følgesygdomme som f.eks. lungebetændelser opstået på baggrund af det svækkede immunforsvar. Danmarks Statistik angav influenzadødstallene i Danmark til 199 personer i 1917, 4150 i 1918 og 1769 i 1919.¹⁷ Senere har epidemiologerne K. D. Patterson og G. F. Pyle kortlagt udviklingen og dødeligheden af 1918-pandemien på verdensplan. Disse forskere anslår det reelle, samlede danske dødstal til 11.400 personer, og Hans Trier mener i sin bog, at tallet ligger mellem 15.000-18.000 danskere.¹⁸ Der kan derfor meget vel være flere lokale dødsfald, end de ovenfor oplyste, som hænger sammen med Den Spanske Syge.

Belastning af hospitalsvæsenet

Da influenzaens anden bølge rullede ind over landet i efteråret 1918, blev myndigheder og sundhedsvæsen udsat for et stort pres. Det blev bl.a. en udfordring at sikre sygehuse og hospitalers behandlings- og plejekapacitet. I 1918 havde Ribe Amtslægekreds i alt 335 sengepladser på sygehuse. Målt på belægningen, synes der at have været travlt, idet den gennemsnitlige daglige belægning dette år var på 332 patienter.¹⁹ Sengepladserne var blevet udvidet med otte i forhold til det foregående år, da man i juli tog Nordby Amtsepidemihospital med sam-

me antal pladser i brug. Ud over hospitalet på Fanø havde Nørre Nebel private Sygehus seks sengepladser til rådighed. Amtssygehuset i Grindsted havde 22 senge, hvoraf de 12 var til epidemiske sygdomme. Varde Amts- og Bysygehus havde 59 pladser (24 til epidemiske sygdomme), Esbjerg kommunale sygehus 52 pladser, Epidemisygehuset 25 pladser (alle til epidemiske sygdomme), og Sct. Joseph-hospitalet i samme by havde 70 sengepladser. Brørup Amtssygehus havde samlet 35 sengepladser, hvoraf de 12 var til epidemiske sygdomme, men grundet influenzaens omfang, havde man haft 15 ekstrasinge i brug. På Ribe Amts- og Bysygehus havde man i alt 58 pladser, hvoraf 24 var afsat til epidemiske sygdomme.²⁰ Men der blev her behov for at inddrage andre sengeafsnit for at kunne pleje de mange influenzaramte.

Influenzapatienter på Ribe Amts- og Bysygehus

I sin medicinalindberetning til Sundhedsstyrelsen skrev sygehuslæge P. Nielsen fra Ribe Sygehus, at *Året 1918 har været præget af influenzaepidemien i årets sidste måneder. Epidemien har i voldsomhed og udbredning ikke været så stærk her som mange andre steder, og der har været forholdsvis få dødsfald, alle af pneumoni (lungebetændelse, red.). Sygdommen har med hensyn til symptomer, komplikationer og forløb ganske svaret til de offentliggjorte beskrivelser. Sygehusets difteriaafdeling blev under epidemien brugt til influenzapatienter. De øvrige sygdomme giver ikke anledning til særlig omtale.*²¹ Influenzaepidemiens ekstraordinære belastning har ganske givet påvirket driften af sygehuset betragteligt. I bestyrelsesprotokollen fra samme sygehus kan man se, at bestyrelsen i februar

1919 tildelte en række ansatte pæne lønforhøjelser, ligesom bestyrelsen fik iværksat, at der blev købt flere tangmadrasser og tæpper til epidemiafdelingen.²² Af de 366 indskrivninger på epidemiafdelingen i 1918 var en meget stor del russiske krigsfanger, som var flygtet til Danmark fra Første Verdenskrigs fangelejre navnlig i Tyskland, der var til observation, før de skulle interneres i den lokale flygtningelejr. I lejren var Den Spanske Syge også et problem. Forholdene var i forvejen trange, så byfogeden måtte anmode Sundhedsstyrelsen om et telt til isolering af syge influenzapatienter for at undgå en lokal epidemi i lejren. Den 21. oktober 1918 kunne Ribe Stifts-Tidende berette, at der var stillet et såkaldt Døckersk filtelt (altså en primitiv barak) til rådighed, og denne dato indlagt en russer heri.²³ Ud over de mange indlagte russere til observation, rummede epidemiafdelingen også indlagte med difteri og skarlagensfeber. De første influenzatilfælde, der er registreret på afdelingen, er netop fire russiske flygtninge, der blev indlagt d. 26. august, og hurtigt var tallet af smittede flygtninge oppe på 29 indlagte. I midten af november fik influenzaen for alvor overtaget sengepladserne på epidemiafsnittet i Ribe. Nu var der også mange lokale, og en betydelig mængde unge danske infanterister. Ud over de 29 russere, blev således 23 personer fra Ribe, syv personer fra Farup, fire personer fra Kjærboel, to fra Jedsted, to fra Høm, en fra Tanderup, en fra Ribe Mark og en fra Nielsbygaard indlagt med influenza på epidemiafdelingen i Ribe i 1918. Den yngste influenzapatient var 16, og den ældste 48, men langt de fleste af de indlagte var i begyndelsen af 20'erne.²⁴

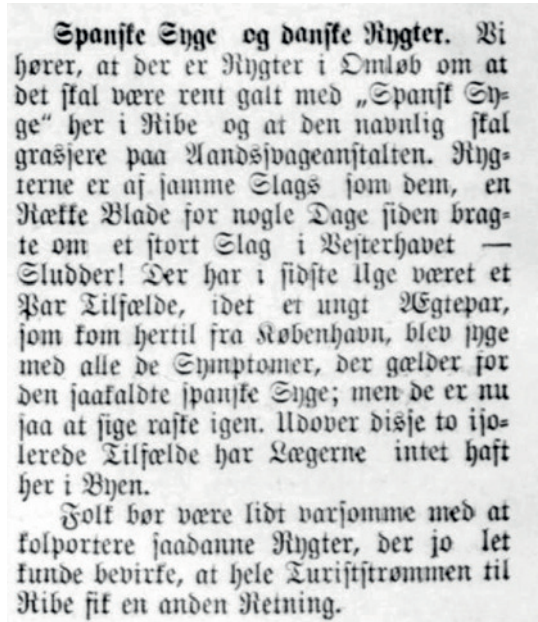
Køn	Alder	Beskæftigelse	Indlæggelsesdage	Bemærkninger
Mand	25	Handelsrejsende	14 dage	
Mand	43	Kusk	17 dage	
Kvinde	29	restaurantør	42 dage	
Kvinde	17	stuepige	27 dage	
Mand	40	Assistent læge	28 dage	
Kvinde	24	Husassistent	20 dage	
Kvinde	20	Gift m. portør	8 dage	død
Mand	66	Arbejdsmand	8 dage	
Kvinde	24	Gift m. fisker	9 dage	
Kvinde	18	Husassistent	37 dage	
Kvinde	38	Enke	11 dage	
Mand	11	Søn af enke	18 dage	
Kvinde	26	Husassistent	26 dage	
Kvinde	18	Husassistent	13 dage	
Mand	39	Enkemand, kusk	11 dage	
Mand	11	Søn af kusk	10 dage	
Kvinde	18	Tjenestepige	16 dage	
Mand	33	Børstenbinder	4 dage	død
Kvinde	36	Gift m. børstenbinder	13 dage	
Kvinde	10	Datter af børstenbinder	13 dage	
Kvinde	6	Datter af børstenbinder	13 dage	
Mand	4	Søn af børstenbinder	13 dage	
Mand	47	Bådebygger	13 dage	
Mand	21	Bager	18 dage	
Kvinde	19	Datter af gårdejer	10 dage	
Kvinde	46	Kommunelærerinde	16 dage	
Kvinde	18	Tjenestepige	14 dage	
Mand	37	Arbejdsmand	1 dag	død
Mand	16	Landmand	17 dage	
Mand	48	Enkemand, Sadelmager	9 dage	
Mand	23	Arbejdsmand	17 dage	
Mand	33	Slakteriarbejder	10 dage	
Kvinde	26	Gift m. slagteriarbejder	7 dage	
Mand	14	Søn af tømremester	9 dage	
Kvinde	39	Gift m. arbejdsmand	44 dage	
Mand	39	Enkemand, arbejdsmand	5 dage	Overført
Mand	71	Fhv. Skibsfører	28 dage	
Mand	18	Kontorelev	3 dage	død
Mand	16	Landbrugselev	14 dage	
Mand	55	Arbejdsmand	23 dage	
Mand	27	Fisker	18 dage	
Mand	31	Jernbaneportør	21 dage	
Kvinde	35	Gift m. arbejdsmand	26 dage	
Kvinde	18	Postelev	14 dage	
Mand	23	Arbejdsmand	15 dage	
Mand	29	Arbejdsmand	16 dage	
Kvinde	49	Enke	8 dage	
Kvinde	18	Tjenestepige	11 dage	
Kvinde	22	Tjenestepige	15 dage	
Kvinde	21	Husassistent	14 dage	
Kvinde	22	Ung pige i huset	20 dage	
Mand	17	Landmand	13 dage	Overført

Indlagte på influenza-lazarettet i Havnebanegården, Esbjerg. Kilde: Influenza-journal. Sygehuset, havnen. B-291. Esbjerg Lægekreds. Rigsarkivet.

patienternes køn, alder, beskæftigelse og indlæggelsesvarighed kan ses på modstående side. Sygdommen syntes at være særlig hård mod de ellers normalt hårdføre aldersgrupper. Blandt patienterne var mange børn og unge mennesker. Kun ni indlagte var 40 år eller derover (den med afstand ældste af disse var 71 år). Af de 52 personer blev 46 udskrevet, mens to blev overført til andre hospitaler. Fire patienter døde. Det var en 20-årig kvinde, en mandlig børstebinder på 33 år, en 37-årig arbejdsmand og en 18-årig mandlig kontorelev.

Sygdommen går i land på Fanø

Det var naturligvis ikke kun på hospitaler og sygehuse, at man mærkede til influenzaen. Rundt om i amtet satte den hærgende sygdom sine spor. Da influenzaen holdt sit indtog i 1918, var den kommet næsten overraskende tidligt til Fanø. På trods af øens beskedne størrelse, udviklede epidemien sig dog helt forskelligt i de to byer, Nordby og Sønderho. Nordby blev allerede ramt af sommerepidemien. 2. August 1918 oplyste dr. Nielsen, at der var 135 influenzapatienter i Esbjerg og omkring 70 i omegnen, hvoraf langt de fleste af disse var på Fanø.²⁸ Her var årsagen, at tilrejsende feriegæster bragte sygdommen med sig til øen, så hotelpersonalet blev smittet. Til gengæld blev andre indlogerede hotelgæster og de omkringboende kun i mindre grad angrebet af sygdommen. Sønderho gik fri af sommerudgaven af Den Spanske Syge, men slap dog ikke for sygdommen. Efterårsepidemien kom nemlig til byen gennem en familie, der havde jævnlig forbindelse med Esbjerg på fastlandet.²⁹

Også i 1918 var medie billedet præget af støj og rygter. Ribe Stifts-Tidende så sig derfor nødsaget til at mane rygter om influenzaens hærgen i Ribe til jorden. Ikke mindst af hensyn til den allerede dengang vigtige turistindustri.

Ribe Stifts-Tidende, d. 17. juli 1918.

Usikre sensommer måneder

Håndteringen af sygdommen skabte en del udfordringer, da sagkundskaben i begyndelsen var usikker på sygdommens karakter. Det gav grobund for en del spekulation om hvem, der var udsatte, og hvilke forholdsregler, man burde tage. I de ellers lidt smitemæssigt stille måneder august-september, hvor sygdommen var i vækst, men endnu ikke havde fået lige så voldsomt fat som sidenhen under årets sidste måneder, opdagede en læge i Varde lægekreds ti influenza-

tilfælde i ti forskellige hjem, hvor det kun var hjemmets mand, der blev angrebet, og denne lidt spektakulære observation vakte naturligvis opsigt i avisen.³⁰ Det var tidligt åbenlyst at epidemien ville få konsekvenser for dagligdagen og visse samfundsforhold. Ribe Stifts-Tidende påpegede allerede d. 19. juli 1918, at der nu var så mange syge, at post-, jernbane- og telegrafvæsenet snart ikke længere ville kunne finde stedfortrædere til afløsning på de ledige pladser og derved undgå forringelser i denne vigtige infrastrukturelle service.³¹ Og tidligt fik lokale udbrud indvirkning på skolegangen. I slutningen af juli 1918 lukkede Askov Højskole ned og sendte straks eleverne hjem, fordi et smitteudbrud havde angrebet en stor del af eleverne.³² Ribe Borgerskole var lukket på grund af influenza i 12 dage i august 1918.³³

Nedlukning

I midten af oktober 1918 blev der offentliggjort et cirkulære om muligheden for skolelukninger over hele landet. Politiet skulle desuden holde øje med biografteatrene og sikre sig, at de udluftede behørigt. Skolerne som et hele havde ikke før været lukket ned pga. sygdom, men 12. oktober blev alle skolerne i Københavnsområdet lukket indtil 20. oktober, så de kunne blive udluftet og rengjort.³⁴ Det var da også navnlig i København og omegn, at man indledningsvis oplevede restriktionerne. I Ribe Stifts-Tidende kunne man læse om belægningsbegrænsninger i togene, lukkede skoler og lukning af biografer og forlystelser i bestræbelserne på at holde sygdommen stangen. Og man kunne også med gru læse om

hospitalernes problemer med overbelægning, der resulterede i, at selv den gamle rigsdagsbygning blev taget i brug som lazaret, og der blev afholdt massebegravelser.³⁵ I begyndelsen af november besluttede politimesteren i Ribe at indskrænke møder i Ribe i nogen tid for at forebygge, at influenzaen skulle brede sig i større grad. Situationen i Esbjerg var forværret, så dér havde sundhedskommissionen allerede henvist til, at der ikke blev afholdt møder.³⁶ Og i løbet af de første dage i november gik det hurtigt med pandemiens konsekvenser i stort set hele Ribe Amt. Tager man Ribe by som eksempel, ser man, at møder blev aflyst, at der blev henstillet til, at kun de allernærmeste pårørende deltog i kirkelige handlinger som bryllupper og begravelser, og at skoler som Frk. Tuxens privatskole og Katedralskolen lukkede. Katedralskolens lukning skete på en sørgelig baggrund, idet en ung pige, provstens datter Valborg, der var elev her, var gået bort med sygdommen efter samme dag at været gået tidligt hjem fra skole pga. utilpashed. I Brørup blev sygehuset ramt af problemer, da sygehushæge Møller selv blev angrebet af Den Spanske Syge og måtte lægge sig. I Holsted havde man forventet at kunne genåbne skolerne, men på grund af den tiltagende smitte kunne dette ikke lade sig gøre.³⁷ I Varde blev kommuneskolen lukket få dage senere (de to eksamensklasser fik lov til at fortsætte), og privatskolen opfordret til det samme.³⁸

Influenzaens påvirkning af det sociale liv
Epidemien reducerede selvsagt også mange sociale arrangementer. Selv begravelser blev vanskeliggjorte. Da den lille dreng Johan-

nes i landsbyen Debel nær Agerbæk øst for Varde døde i 1919, kun et halvt år gammel, spændte influenzaen ben for at tage afsked fra familiehjemmet. I dødsannoncen blev det forklaret, at *Grundet paa Sygdom i Hjemmet bedes Venner, som vil stede ham til Hvile ved siden af hans Mor, møde hos Andreas Poulsen.*³⁹

I foråret 1919 udsendte Sundhedsstyrelsen spørgeskemaer om "Oplysninger om Influenza'en under dens Optræden i Danmark i Aarene 1918-19" til de danske læger. De besvarede skemaer findes bevaret på Rigsarkivet og er ordnet amtsvis, så herigennem får man et indblik i sygdommens indgriben i lokale forhold. Lægen i Brørup kunne f.eks. fortælle, at sygdommen kom til hans praksis i oktober måned fra København med et jagtselskab på Hovborg Kro, og at den bredte sig ekstra voldsomt efter bl.a. et efterårsmøde i Lindknud Kro. Lægen i Grindsted kunne berette, at sygdommen var nået dertil allerede i slutningen af juli gennem en soldat, der var på orlov og blev syg. I Varde forklarede læge Jakobsen, at sygdommen var blevet indført via jernbanen og banepersonalet sidst i juli eller først i august. Stort set alle lægerne kunne desuden henvise til, at forsamlinger var afgørende for smittens udbredelse, og flere af dem nævnte specifikke eksempler på selskaber, hvor en meget stor del af gæsterne få dage senere var blevet angrebet af influenzaen.⁴⁰ Myndighedernes restriktive, men af og til tilsyneladende sporadiske, håndtering af epidemien vakte af og til forvirring og frustration. I Hjortkær Forsamlingshus havde Bramming Sangforening og musikdirektør Nielsens trio fra Palmehaven holdt koncert for et stuvende fuldt hus med et stort

bifald. Det stod i skærende kontrast til de tiltag, der skulle minimere smitten. En læser skrev derfor harmdirrende til avisen, at *Samtidig med, at man i Bramminge lukker Skolerne, Biografteater m. m. paa Grund af den spanske Syge, lader man afholde stor offentlig Auktion, hvortil Folk stævner fra nær og fjern og staar en hel Eftermiddag i Auktionslokalet sammenstuede som Sild i en Tønde; hvem kan her granske Politiets uransagelige Visdom?*⁴¹ Ingen steder i amtet gik sociale forsamlinger fri. I Gørding Husrådsforening måtte man aflyse den selskabelige sammenkomst med præmieuddeling i Gørding Forsamlingshus

De konservative vælgerforeninger i Ribe og Esbjerg valgte at aflyse møderne med folketingsmedlem Harboe af hensyn til smittefaren.

Ribe Stifts-Tidende d. 4. november 1918.

efter ordre fra herredsfogeden i Gørding-Malt Herred.⁴²

Døden tager de unge

Meta Stegmann kom i sommeren 1919 på Esbjerg Arbejderhøjskole i stedet for at tjene, fordi hendes helbred var så skræmtende på grund af netop den foregående vinters influenzapandemi. Stegmann fortæller om optakten, at *I vinteren 1918/1919 var jeg blandt de mange, der blev ramt af den spanske syge. På det tidspunkt tjente jeg som ung pige hos en tømrermester i Alslev. Det var en stor familie med mange børn. Af husstandens ti personer gik kun mester og jeg fri i lang tid; men til sidst blev også vi ramt, og lægerne stod magtesløse over for sygdommen. Det var frygteligt. Ingen steder var der hjælp at hente, for hele landsbyen var ramt. Men vi kom da heldigvis igennem det uden dødsfald.*⁴³ Det kunne imidlertid være gået Meta Stegmann helt anderledes. Et særkende ved Den Spanske Syge var nemlig, at ofrene – som det også blev beskrevet i afsnittet om sygehusindlæggelserne – i høj grad var unge, og sjældent over 45 år. Dødeligheden var størst blandt de 20-34-årige, nogle vi normalt vil regne for stærke. Forskning har sidenhen vist, at mange af dødsfaldene paradoksalst nok netop skyldtes de unges stærke immunforsvar. Sygdommen fremkaldte nemlig såkaldte Cytokinin-storme, der fik ofrenes egne immunsystemer til at gå amok i forsvaret mod influenzaen og derved endte med at tage livet af de unge mennesker.⁴⁴

Allerede i august 1918 blev lokale bekendt med sygdommens dødelighed. En blot 36-årig købmand havde en tid lidt af influenza og var taget med kone og barn på for-

Skematisk Sygeliste

for November Måned 1918 for Ribe Amt

	Ribe.		Varde.		Esbjerg med Færø		Amtslæge Kreds	Ialt.	Førrige Måned
	By.	Land.	By.	Land.	By.	Lo.			
Tyfoïd Feber.....		2		2			2	6	..
Epid. Hjernebet.									..
Difteritis.....	16	4	5	6	3		2	36	35
Skarlagensfeber.....	5	11	8				4	29	41
Mæslinger.....									1
Kighoste.....	10						36	46	29
Faresyge.....	16			2			6	24	..
Roset.....	2	6	1	2			1	12	11
Barselfeber.....			1				1	3	4
Stivkrampe.....									1
Blæresygdom.....	1								..
Koldfeber.....									..
Gigtfeber.....	1	5	2	5	4	1	2	20	11
Lungebetænd.....	6	24	1	7	4	8	25	75	37
Tuberkulose.....		2			1				3
Bronchitis.....	74	654	1	31	102	58	110	1040	313
Brystbetændelse.....	55	45	10	30	47	19	67	273	248
Influenza.....	1201	2271	24	106	739	515	783	6739	1887
Halsbetændelse.....	25	85	12	20	30	3	54	219	138
Diarrhoe.....	6	35		3	20	4	17	85	56
Barnelammelse.....									..
Mæltus.....									..
Sum.....	1370	3178	255	1119	958	611	1120	8621	2825

Ribe Stifts-Tidende bragte månedlige oversigter over vinterens sygdomstilfælde. Influenzaen var altdominerende i november 1918. Bemærk også den voldsomme stigning af tilfælde i forhold til den forrige måned. *Ribe Stifts-Tidende, d. 3. januar 1919.*

ældrebesøg i Esbjerg. Her var den unge købmand endelig begyndt at komme sig, men et kraftigt maveonde nødvendiggjorde hans indlæggelse på sygehuset i Esbjerg. Her rakte kræfterne dog ikke til at overleve.⁴⁵

Amtslægens status

I midten af november 1918 gjorde amtslægen status over influenzasituationen i Ribe Amt. I løbet af oktober måned var tilfældene af influenza steget i antal i Ribe landdistrikt og Varde by, men i mindre grad i Varde landdistrikt, mens det var mere eller mindre uforandret i Esbjerg by, selvom det var steget en smule i Esbjerg landdistrikt og

steget betragteligt i Andst-Slaugs Herred. I Ribe landdistrikt var det navnlig jernbanelindepunktet Bramming, hvor tilfældene var taget til. Ud over at antallet af tilfælde var steget, var sygdommen også blevet mere intens og voldsom.⁴⁶ Vintermånederne kom til at koste mange dødsfald.

Den hårde vinter

Holsted by blev hårdt ramt af epidemien i slutningen af oktober måned 1918. Influenzaens hærgen i byen kom i Ribe Stifts-Tidendes spalter, da den tredje person i byen afgik ved døden på Larsens Hotel. Det var nemlig den svenske baron Liliekreutz, der var på jagttur til Klelund Plantage. Konen og datteren lå syge i København, og på hotellet var yderligere to-tre personer smittede, ligesom flere andre i Holsted lå syge – deriblandt to postekspedienter og et postbud.⁴⁷ Sygdommen tog livet af mange unge mennesker i deres bedste alder. I Varde blev den 38-årige ejer af Damkjærs Hotel, Christian Sørensen, offer for sygdommen, der hurtigt udviklede sig til en dødelig lungebetændelse. Også hans sygdomsforløb var foregået på den måde, at han efter nogle dage i sengen følte sig i stand til at komme op og i gang igen, men pludselig oplevede et hurtigt tilbageskridt.⁴⁸

En sørgelig nyhed i toget

At datidens kommunikation foregik helt anderledes, end vi er vant til i dag, hvor vores mobiltelefoner giver muligheder for umiddelbare beskeder, vidner endnu en hjerteskrærende historie fra området om. To tyske kvinder (mor og datter) var på vej til

En ung Mand fra Kjelst død af spansk Syge.

En 19-aarig Søn af Gdr. Anton Christensen, Kjelst, er i Onsdags afgaaet ved Døden af spansk Syge paa Roskilde Amtssygehus.

Christen Christensen tjente paa en Gaard ved Gadstrup.

Han begravnes paa Tirsdag fra Billum Gæstgivergaard.

Et trist Dødsfald.

I Dag er Staldforpagter V. Nielsens Hustru i Ansager afgaaet ved Døden efter et kort men yderst pinesfuldt Sygeleje, kun 29 Aar gammel. Det er den spanske Syge med efterfølgende Brystbetændelse, der her har øvet sin uhyggelige Færd og har berøvet 4 smaa Børn deres Moder. Baade Manden og Børnene ligger ogsaa syge af spansk Syge.

De lokale aviser berettede om de triste skæbner, som den spanske syge forårsagede i lokalområdet. Vestkysten. Esbjerg Avis, d. 23. november 1918.

Varde med toget. Da toget holdt ind ved Vejen, spurgte moderen togets konduktør om, hvor langt, der var til Varde, da hendes mand, handelsrejsende Kring, lå syg af influenza i byen. Det viste sig, at konduktøren selv var fra Varde, og derfor blev det desværre ham, der måtte overbringe mor

og datter den sørgelige besked om, at den handelsrejsende allerede var afgået ved døden.⁴⁹

Ingen går fri

Selvom det var i de større byer, at smitten var mest udbredt, undslap man ikke i de mindre byer og på landet. Føvling blev således ramt af influenza-dødsfald to dage i træk. Først døde husmanden H. C. Schultz, og dagen derpå gik en lærling fra Føvling Brugsforening bort.⁵⁰ Selv Vejrup, som ellers længe så ud til at have undgået smitten, blev hårdt ramt af Den Spanske Syge. I novembers anden uge var halvdelen af byens skolebørn syge, og skolen blev derfor lukket.⁵¹

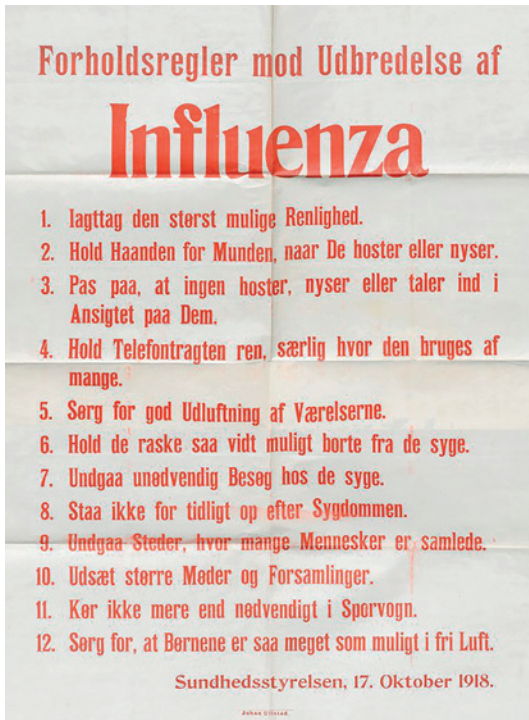
Flere virksomheder – især bryggerier – reklamerede i aviserne for maltekstrakt som et vidundermiddel, der kunne kurere og hele.

Nationaltidende, d. 22. marts 1918.

Det var alle dele af samfundet, der blev ramt af pandemien. Ribe Stiftstidende nåede at skrive, at *Influenzaen har ca. 150 Patienter paa Aandssvageanstalten – hidtil uden Dødsfald. I Vilslev og Omegn er der omkring 200 Influenza-Patienter og i Plougstrup ogsaa en betydelig Del.*⁵² Alligevel kostede influenzaen på bare tre dage tre børn livet på Aandssvageanstalten i Ribe i 1918.⁵³ I samme by arbejdede man med at gennemskære Holmene for at lette sejladserne på Ribe Havn, men det var ikke kun vinterfrossten eller strejkerne, der fik arbejdet til at strande. Flere af arbejderne blev ramt af Den Spanske Syge, og ved udgangen af november var to af disse døde.⁵⁴

Afslutning

Da Den Spanske Syge ramte Danmark og Ribe Amt, gik det hårdt ud over alle befolkningslag. Pandemien indtog i første omgang København, men begrænsede sig ikke til de store byer. I denne artikel er der blevet givet et lille indblik i enkelte forhold og skæbner her på egnen, men mange flere blev syge, og mange døde. De, der overlevede, måtte tilbringe en tid præget af restriktioner i frygt og uvished om, hvornår og hvordan sygdommen mon ville ramme næste gang. Mange forældre måtte lægge deres unge, voksne børn i graven efter en forgæves kamp mod en sygdom, ingen rigtigt havde lært at tøjle. Alle måtte forholde sig til den smitsomme influenza, men da kurven atter knækkede, samfundet kom i gang igen og sygdommens trussel blegnede, blev sygdommen og dens rædsler og besvær hurtigt glemt igen – indtil vi godt 100 år senere stod i en lignende situation.

Sundhedsstyrelsen udsendte i oktober 1918 en række forholdsregler for at holde pandemien i skak. Flere af disse råd anvendes fortsat under influenzaepidemier den dag i dag.

Noter

- 1 Læs f.eks. medicinhistorikeren og lægen Hans Triers *Angst og Engle – Den Spanske Syge i Danmark*, eller journalisten Tommy Heisz' *Den Spanske Syge: Da historiens mest dødbringende epidemi kom til Danmark*.
- 2 Riis 1988, s. 22.
- 3 Ribe Stifts-Tidende, d. 10. juni 1918.
- 4 Ribe Stifts-Tidende, d. 3. juli 1918.
- 5 Patterson & Pyle 1991, s. 5.
- 6 Thomsen, Kristensen og Thorborg 1918, s. 5.
- 7 Ribe Stifts-Tidende, d. 11. juli 1918.
- 8 Carlsen og Hansen 1919, s. 119.
- 9 Carlsen og Hansen 1918, s. 11.
- 10 Otto 2003, s. 3-5. Trier 2018 anslår 50 millioner i perioden 1918-1920.
- 11 Hansen 1920, s. 11-14.
- 12 Hansen 1920, s. 116.
- 13 Hansen 1920, s. 129.
- 14 Hansen 1920, s. 129.
- 15 Hansen 1921, s. 129.
- 16 Hansen 1921, s. 141.
- 17 Statistisk Aarvog 1921, Tabel 29.
- 18 Patterson & Pyle 1991, s. 14; Trier 2018, s. 7.
- 19 Hansen 1920, s. 224.
- 20 Hansen 1920, s. 262.
- 21 Indberetning fra sygehuslæge P. Nielsen, Ribe Sygehus, d. 24. marts 1919. Rigsarkivet. Sundhedsstyrelsen: Medicinalindberetninger. 1918. Jylland.
- 22 Bestyrelsesprotokol for Ribe Sygehus, d. 5. februar 1919. Esbjerg Byhistoriske Arkiv.
- 23 Nielsen 2015, s. 106; Otto 2003, s. 9-10; Ribe Stifts-Tidende, d. 21. oktober 1918.
- 24 Protokol over patienter, med opholdspris. Epidemien 1918. Esbjerg Byhistoriske Arkiv.
- 25 Hansen 1920, s. 262.
- 26 Vestkysten. Esbjerg Avis, d. 18. november 1918.
- 27 www.sydvestjysksygehus.dk/wm296022.
- 28 Ribe Stifts-Tidende, s. 2. august 1918.
- 29 Hansen 1920, s. 129.
- 30 Hansen 1921, s. 141.
- 31 Ribe Stifts-Tidende, d. 19. juli 1918.
- 32 Vestkysten, s. 27. juli 1918.
- 33 Ribe Stifts-Tidende, d. 15. april 1919.
- 34 Otto 2003, s. 10.
- 35 Ribe Stifts-Tidende, d. 12. oktober 1918; Ribe Stifts-Tidende, d. 23. oktober 1918; Ribe Stifts-Tidende, d. 26. oktober 1918; Ribe Stifts-Tidende, d. 29. oktober 1918.
- 36 Ribe Stifts-Tidende, d. 4. november 1918.
- 37 Ribe Stifts-Tidende, d. 5. november 1918.
- 38 Ribe Stifts-Tidende, d. 8. november 1918.
- 39 Futtrup 1994, s. 190.
- 40 Oplysningsskemaer fra forskellige læger i Ribe Amt. Rigsarkivet. Sundhedsstyrelsen: Oplysninger om influenzaen i Danmark (1918-1919).
- 41 Ribe Stifts-Tidende, d. 30. oktober 1918.
- 42 Ribe Stifts-Tidende, d. 26. oktober 1918.
- 43 Stegmann 1982, s. 387.
- 44 Heisz 2018, s. 247.
- 45 Ribe Stifts-Tidende, d. 13. august 1918.
- 46 Ribe Stifts-Tidende, d. 14. november 1918.
- 47 Ribe Stifts-Tidende, d. 25. oktober 1918.

- 48 Ribe Stifts-Tidende, d. 26. oktober 1918.
 49 Ribe Stifts-Tidende, d. 28. oktober 1918.
 50 Ribe Stifts-Tidende, d. 13. november 1918.
 51 Ribe Stifts-Tidende, d. 13. november 1918.
 52 Ribe Stifts-Tidende, d. 19. november 1918.
 53 Ovnbøl 1990, s. 76.
 54 Ribe Stifts-Tidende, d. 30. november 1918.

Litteratur

- Carlsen, J. og Hansen, H. J: *Dødsaarsagerne i Kongeriget Danmark i Aaret 1917*, Sundhedsstyrelsens Medicinalstatistiske Kontor, Kjøbenhavn, 1918.
- Carlsen, J. og Hansen, H. J: *Medicinalindberetning for Den Danske Stat for Aaret 1917*, H. Hagerups Forlag, København, 1919.
- Danmarks Statistik, "Statistisk Aarbog", H. H. Thieles Bogtrykkeri, København, 1921.
- Det Statistiske Departement, *Statistiske Undersøgelser Nr. 19. Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901-60*, København 1966.
- Futtrup, A. M: "Begravelsessikke i Ribe Amt: Fra varsler til kirkegårdens port", *Fra Ribe Amt*, 1994, s. 179-204.
- Hansen, H. J: *Medicinalindberetning for Den Danske Stat for Aaret 1918*, H. Hagerups Forlag, København, 1920.
- Hansen, H. J: *Medicinalindberetning for Den Danske Stat for Aaret 1919*, H. Hagerups Forlag, København, 1921.
- Heisz, T: *Den Spanske Syge: Da historiens mest dødbringende epidemi kom til Danmark*, Politikens Forlag, 2018.
- Nielsen, M. K: "... og en lille hvil trænger disse mennesker": Om russerlejren i Ribe. *Levende Viden*, 03, 2015, s. 98-117.
- Otto, L: 'Sygdommen kom som en Explosion': Den spanske syge i Danmark. *Fortid og Nutid*, marts 2003, s. 3-25.
- Ovnbøl, A: De første ti Aars Børn på Aandssvageanstalten i Ribe: En oversigt med nogle tal. *Fra Ribe Amt*, 1990, s. 68-77.
- Patterson, D. K. og Pyle, G. F: The geography and mortality of the history of the 1918 influenza pandemic. *Bulletin of the History of Medicine*, 65, 1991, s. 4-21.
- Riis, N: Den spanske syge. *Ølgod Museum*, 22. Årgang, 1988, s. 20-22.
- Stegmann, M: Mit ophold på Esbjerg Arbejderhøjskole sommeren 1919. *Fra Ribe Amt*, 1982, s. 387-399.
- Thomsen, O., Kristensen, M. og Thorborg, F: *Undersøgelser over Influenza'ens (Den "Spanske Syge") Aarsagsforhold*, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1918.
- Trier, H: *Angst og Engle – Den spanske syge i Danmark*, Gads Forlag, 2018.

Aviser

- Nationaltidende
 Ribe Stifts-Tidende
 Vestkysten. Esbjerg Avis

Hjemmeside

Glimt fra sygehusets historie: Influenzaepidemi sendte patienterne på Havnebanegården: www.sydvestjysksygehus.dk/wm296022

Kilder

- Esbjerg Byhistoriske Arkiv*
 A300 Ribe Købstad. Æ72 Ribe Sygehus:
 Ks. 2. Forhandlingsprotokol 1884-1933.
 Ks. 61. Protokoller over patienter, med opholdspris. Epidemien 1918.
Rigsarkivet
 B-291-5 Esbjerg lægekreds:
 Influenza-journal, Sygehuset Havnen, 23/11 1918 – 6/2 1919.
 1252 Sundhedsstyrelsen:
 Medicinalindberetninger. 1918. Jylland.
 Oplysninger om influenzaen i Danmark (1918-1919).

Mikkel Kirkedahl Nielsen, f. 1979, museumsinspektør ved Sydvestjyske Museer. Står bag en række lokalhistoriske artikler, bøger, udstillinger og film.